

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/336220905>

Siyasal Parti Tipolojileri ve Türkiye

Chapter · December 2018

CITATIONS
0

READS
62

1 author:

Aykut Aykutaalp
Kafkas Üniversitesi

12 PUBLICATIONS 3 CITATIONS

SEE PROFILE

**SIYASAL PARTİLER,
SEÇİM SİSTEMLERİ
VE
TÜRKİYE**

EDİTÖRLER

**Atıl Cem ÇİÇEK Adem ÇELİK
Berkan HAMDEMİR**

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Gece Kitaplığı
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Doç. Dr. Atilla ATİK
Proje Koordinatörü / Project Coordinator • B. Pelin TEMANA
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Cenk MUTLU
Sosyal Medya / Social Media • Arzu ÇUHACIOĞLU

Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2018

ISBN • 978-605-288-864-3

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.
Gece Akademi Gece Kitaplığı'nın yan kuruluşudur.

The right to publish this book belongs to Gece Publishing.
Citation can not be shown without the source,
reproduced in any way without permission.
Gece Akademi is a subsidiary of Gece Kitaplığı.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing

ABD Adres/ USA Address: 387 Park Avenue South, 5th Floor,
New York, 10016, USA
Telefon / Phone: +1 347 355 10 70

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
+90 555 888 24 26

web: www.gecekitapligi.com
e-mail: geceakademi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 29377

**SIYASAL PARTİLER,
SEÇİM SİSTEMLERİ
VE
TÜRKİYE**

EDİTÖRLER

**Atıl Cem ÇİÇEK Adem ÇELİK
Berkan HAMDEMİR**

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....7

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLER VE TÜRKİYE.....13

SİYASAL PARTİLERİN TANIMI, KÖKENİ, İŞLEVLERİ VE
TÜRKİYE

Selçuk AYDIN.....15

PARTİ SİSTEMLERİ BAĞLAMINDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
TÜRKİYE

Atıl Cem ÇİÇEK47

SİYASAL PARTİ TİPOLOJİLERİ VE TÜRKİYE

Aykut AYKUTALP81

SOSYAL BÖLÜNMELELER, PARTİ SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE

Adem ÇELİK.....101

DEMOKRASİ, SİYASAL PARTİLER ve TÜRKİYE

Gökbörü ÖNALP133

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE169

OY HAKKI VE OY HAKKININ DEMOKRATİK İLKELERİ

Berkan HAMDEMİR.....171

SEÇİM SİSTEMİ VE ÇOĞUNLUK SEÇİM SİSTEMİ

Cengiz ARIKAN.....201

NİSPİ TEMSİL SEÇİM SİSTEMİ

Tuğba BAYRAKTAR237

TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE'DE UYGULANAN SEÇİM
SİSTEMLERİ

Hamdi Gökçe ZABUNOĞLU.....285

SIYASAL PARTİ TİPOLOJİLERİ VE TÜRKİYE

Aykut AYKUTALP ¹

Giriş

Günümüzde demokrasinin temel taşları olarak görülen siyasal partiler, tarihsel olarak bakıldığında, temsili demokrasinin yaygınlaşmasına neden olan siyasal ve toplumsal değişimlerin sonucu ortaya çıkmışlardır. Kapitalizmin oluşumu, uluslararası ticari faaliyetlerin yaygınlaşması, sömürgecilik, ulus devlet sistemi ve sınıf çatışmaları yeni bir siyasal yapıyı beraberinde getirmiştir². Bütün bu değişimler aynı zamanda yeni bir egemenlik mantığını ortaya çıkarmıştır. 17. ve 18. yüzyıldaki siyasal ve toplumsal gelişmeler, kralın egemenliğinden halkın egemenliğine geçişi olanaklı kılan biz dizi değişime neden olmuştur. Modern egemenliğin oluşumu olarak görülecek bu değişimle temsilin mekânsal örgütlenmesi olan parlamento siyasal sistemin önemli bir parçası haline gelmiştir. Başlangıçta parlamento içindeki grup ve kliklerin sınırlı bir temsiline dayalı olan ve modern anlamda siyasal parti özelliği göstermeyen yapılar, zamanla, ideolojisi, örgütlenmesi ve yapısı bakımından farklılaşarak modern anlamda siyasal partilere dönüşmüşlerdir. Siyasal hakların yurttaşlığın tarifinde artan önemi ve genel oy hakkının yaygınlaşması gibi bir dizi gelişme de yurttaşların siyasal meselelere katılımını olanaklı kılan örgütler olarak siyasal partilerin aşamalı olarak etkinlik kazanmasına neden olmuştur. Günümüzde siyasal partiler siyasal sistemin işlevsel örgütleri olarak

1 Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aaykotalp@agri.edu.tr.

2 ÖZDEMİR Eylem, ATILGAN Gökhan, "Siyasal Partiler". İçinde Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler ve Disiplinler Arası İlişkiler, Yordam Yayınlar, İstanbul 2014. s.240-241.

seçim yoluyla hükümet politikalarının belirlenmesinde, siyasal katılımı, üyelerin çıkarlarının sağlanmasında, iktidar değişimlerinde ve toplumsal mobilizasyonda etkin örgütlerdir. Demokratik olarak tanımlanan yönetimlerde olduğu gibi otoriter ve totaliter rejimler de siyasal partilerin varlığına ihtiyaç duymaktadır.

Siyasal partiler siyaset bilimciler tarafından yapıları, işlevleri ve ideolojileri bakımından çeşitli biçimlerde tasnif edilmiştir. 20. yüzyılın başında siyasal partiler, siyasal ve toplumsal süreçler üzerindeki artan önemleriyle birlikte ideolojilerine, örgütlenme yapılarına, üyeleriyle kurmuş oldukları ilişkilere, iç işleyişlerindeki karar organlarının yapısına, hangi sınıfları temel aldığına bağlı olarak farklı özellikler göstermişlerdir. Siyasal partilerin birbirlerinden farklı olan özellikleri nedeniyle bilimsel olarak sınıflandırılmaları farklı parti tipolojilerini ortaya çıkarmıştır. Bu tipolojiler Weberian anlamda ideal tipler olarak sunulmakla, yani “verili bir toplumsal malzemenin belirli özelliklerini vurgulamak için oluşturulan, gerçekliğin hiçbir yerinde var olması gerekmeyen bir saf tip”³ anlamında oluşturulan kavramsal ve analitik modellere dayanmaktadır. Siyaset bilimi alanında ortaya atılan ilk tipoloji Maurice Duverger tarafından geliştirilen kadro ve kitle partileri ayrımıdır. Daha sonrasında dönemin ekonomik ve siyasal değişimleri farklı parti tipolojilerinin geliştirilmesine neden olmuştur. Sigmund Neumann tarafından geliştirilen tipoloji siyasal partileri kabaca bireysel temsil partileri ve sosyal bütünlüşme partileri olmak üzere ikiye ayırmıştır. Diğer önemli tipoloji ise Otto Kirchheimer tarafından geliştirilen “hepsini yakala partileri” sınıflandırmasıdır. Üçüncü olarak Angelo Panebianco tarafından ortaya atılan “seçimlere dönük profesyonel partiler” kavramı siyasal partilerin yaşadığı dönüşümü tanımlamak için kullanılan tipolojisidir. Dördüncü olarak hareket partisi tipolojisi son yıllarda dinsel, etnik,

3 GIDDENS Anthony, Sosyoloji, Kırmızı Yayınlar, İstanbul 2012. s.1062.

milliyetçi ve ekolojik hareketlerin artan yükselişi sonrası bu hareketlerin partileşmesi sonucunda ortaya çıkan parti tipolojisini tanımlamaktadır. Son olarak Katz ve Mair'in ortaya attığı kartel parti tipolojisidir. Siyasal partiler yapıları bakımından farklı oldukları gibi siyasal ideolojileri açısından da birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu bağlamda tarihsel olarak liberal, muhafazakar, sosyalist, komünist ve faşist ideolojilere dayanan bu partiler sınıfsal temelleri, dünya görüşleri, örgütlenme biçimleri ve amaçları bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu çalışma siyasal partiler hakkında geliştirilen tipolojileri hem yapıları hem de ideolojileri bakımından ele almaktadır.

Yapı Yönünden Parti Tipolojileri

Kadro ve Kitle Partileri

Yapı yönünden siyasal partilerin sınıflandırılması Maurice Duverger tarafından yapılmıştır. Bu sınıflamaya göre siyasal partiler kadro partileri ve kitle partileri olarak üzere iki ana kategoriye ayrılmışlardır⁴. Modern toplumda siyasal partiler genel itibarıyla genel oy ve yeni ortaya çıkan siyasal gelişmelere bağlı olarak demokrasinin araçları olarak siyasal sistemde önemli bir yere sahiptir. Siyasal partiler, temsil, politikanın belirlenmesi, üyelerinin ortak çıkarları, siyasal ve toplumsal mobilizasyon ve hükümetin kurulması gibi çeşitli fonksiyonları olan örgütlerdir. Kadro partileri 19. yüzyılda parlamento içinde doğan ve geleneksel liderliği, seçkin bir elit yapısını ve kişisel ilişkileri partinin örgütlenmesinin temeli olarak gören parti tipini tanımlamaktadır. Kadro partileri ulusal ve yerel yöneticileri bir araya getiren "komiteler" şeklinde örgütlenmişlerdir. Kadro partileri kitlesel bir parti tabanından daha ziyade üyelerinin dar kadrolardan oluştuğu, nicelikten daha çok niteliğe önem veren partilerdir. Bu yönüyle, sınırlı bir seç-

⁴ DUVERGER Maurice, *Siyasal Partiler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974. s.106.

kin grubun oluşturduğu ve seçim dönemlerinde aktif rol aldığı bir parti görünümü sergilerler. Kadro partilerinde, merkez ile yerel örgütler arasındaki bağlantı zayıf olduğu gibi üyelerinin bağlılığı düşük, disiplinden uzak ve adem-i merkezîyetçi özellikler göstermektedir⁵. Kadro partileri üyelerini genel olarak toplumsal statüleri güçlü olan kişilerden seçtiğinden, partinin ihtiyacı olan maddi kaynakları da üyelerinden elde etmektedir. Buna karşın kadro partileri, üye sayısını arttırmak gibi bir amaca sahip değillerdir. Kadro partileri kavramı tarihsel olarak liberal ve muhafazakar partileri nitelemek için kullanılmış olsa da, 20. yüzyılda siyasal rejim değişimini ve devrimi hedefleyen birçok komünist ve faşist partiler de genel itibarıyla kadro partileri özellikleri göstermektedir. Örneğin; Sovyetler Birliği Komünist Partisi, İtalya'daki Faşist Parti, Almanya'daki Nasyonal Sosyalist Parti, Çin Komünist Partisi ve Hindistan Kongre Partisi temel olarak örgütsel disipline sahip, kitlelere öncülük edebilecek dar bir kadro tarafından yönetilen, üyelerinin toplumsal statü ve kaynaklara ulaşma konusunda avantajlara sahip olduğu kadro partileridir⁶.

19. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan kitle partileri ise, geniş bir üye sayısına sahip, ideolojik ve örgütsel yönleri güçlü olan partilerdir. Kadro partilerinden farklı olarak niceliği merkeze alan ve geniş toplumsal tabana yönelik politikalar üreten siyasal partilerdir. Kitle partileri tarihsel olarak parlamento dışında kurulduklarından, üye sayılarını arttırmak ve bu nedenle elitist olmayan bir parti örgütü kurmak gibi özellikleri nedeniyle kadro partilerinden yapısal olarak ayrılırlar⁷. Kadro partilerinden farklı olarak, şube ya da ocak şeklinde örgütlenmeleri nedeniyle merkez ve yerel arasındaki bağları güçlü ve geniş kitlelere seslenen bir parti yapısına sahiptir⁸. Kitle partilerinde üye

5 ÖZBUDUN Ergun, Türk Siyasal Hayatı, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2010. s.78.

6 HEYWOOD Andrew, Siyaset, Adres Yayınları, Ankara 2013. s.322.

7 ÇETİN Halis, Siyaset Bilimi, Orion Yayınevi, Ankara 2015. s.478.

8 ÖZBUDUN, age, s.78.

sayısını artırma yönündeki istek, hem partinin gereksinim duyduğu mali kaynakları elde etmek, hem de iktidarı hedefleyen siyasal amacına ulaşma gereksiniminden kaynaklanır. Bu amaçla parti örgütü bir çeşit siyasal okul olarak görülmektedir. Kitle partileri, üyelerinin siyasal bilinçlerini artırmak amacıyla çeşitli eğitim faaliyetleri yürütmektedir. Kitle partileri, aynı zamanda seçime yönelik kurulan partiler olmadığından iktidarı elde edecek siyasal kadrolar oluşturma yönünde örgütlenme faaliyetleri yürütmektedirler. Kitle partilerinin ortaya çıkışında sosyalist partiler önemli bir yere sahip olsa da, tarihsel olarak bakıldığında, faşist ve komünist ideolojiye sahip partilerde kitle partisi olmayı hedefleyen politikalar oluşturmuşlardır⁹. Kitle partileri, sosyal demokrat parti örneklerinde olduğu gibi sıkı bir parti disiplini, demokratik merkezîyetçilik ve ideolojik doktrinasyon gibi toplumsal alanın tümüne ilişkin örgütlenme faaliyeti içerisindedirler.

Temsil ve Bütünleşme Partileri

Siyasal partilerin açıklanmasında kullanılan diğer önemli tipoloji Sigmund Neumann tarafından geliştirilmiştir¹⁰. Neumann'a göre siyasal partiler bireysel temsil partileri ve sosyal bütünleşme partileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aynı zamanda sosyal bütünleşme partileri de kendi içerisinde iki alt tipe ayrılmaktadır. İlki topyekûn bütünleşme partileri, ikincisi demokratik bütünleşme partileridir¹¹.

Bireysel temsil partileri, örgütsel disiplini zayıf, ideolojik olarak esnek bir yapıya sahip, dar ve sınırlı siyasal süreçlerde faaliyetlerini yürüten partileri tanımlamaktadır. Seçim kampanyası, hükümet çalışmaları ve parla-

9 KAPANİ Munci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara 2003. s.169-170.

10 NEUMANN Sigmund, "Towards a comparative study of political parties", in Sigmund Neumann (ed.), Modern Political Parties, Chicago: University of Chicago Press, 1956.

11 ÖZBUDUN, Siyasal Partiler, Sevinç Matbaası, Ankara 1974. s.73. , KAPANİ Munci, age., s.172.

mento faaliyetleri gibi siyasal amaçlarla bir araya gelen parti tipleridir¹². Bu partiler sadece seçim dönemlerinde aktif hale gelmekte ve seçimde sonra politik faaliyetlerini sınırlandırmaktadır. Temel amaçları seçim dönemlerinde aday göstermek olan bireysel temsil partileri, seçim sonrası üyelerinin bireysel inisiyatiflerinin en yüksek olduğu partilerdir. Bu nedenle üyeleri üzerinde disiplin ve denetim mekanizmaları geliştirmeyen bu partiler, aynı zamanda üyelerinin siyasal süreçlere katılımında bireyselliği ön plana çıkarmaktadır¹³. Üyelerinin parti örgütüne katılmaları, temelde parti adaylarına oy vermek ve seçimlerde partinin kazanmasını sağlayacak desteği sunmakla sınırlıdır. Bireysel temsil partileri bu yönleriyle üyelerinin belirli siyasal ilkeleri kabul etmesini istemekte buna karşın siyaset dışı yaşamları üzerine büyük bir esneklik sağlamaktadır. Bu partiler, üyeleri üzerinde etkin bir denetim kurmayı amaçlamadıklarından örgütsel olarak esnek, ideolojik olarak pragmatiklerdir¹⁴.

Sosyal bütünleşme partileri, modernleşme süreciyle birlikte hızlı sanayileşme ve kentleşmenin neden olduğu toplumsal çözülmeye karşı, kitlelerin, toplumsal yapıyla bütünleşmesini sağlamayı hedefleyen siyasal partilerdir. Bu nedenle, üyeleriyle sıkı örgütsel ve ideolojik bağlar oluşturmayı amaçlayan bu partiler, kitlelerin yaygın siyasal taleplerini temsil etmeyi amaçlamaktadır. Bireysel temsil partilerinden farklı olarak üyeleriyle ideolojik ve dayanışmacı ilişkiler geliştirirler. Bu partilerin diğer bir özelliği toplumsal sınıfları merkeze alan politikalar üretmesidir¹⁵.

Sosyal bütünleşme partilerinin alt kategorisini oluşturan topyekün (total) bütünleşme partileri, seçimlere ve iktidara yönelik politikaların yanı sıra, üyelerinin, siyasal, toplumsal ve gündelik hayatlarını kontrol edecek düzeyde

12 ÖZBUDUN, age, s. 73.

13 ÇETİN H, Age, s.479. , KAPANİ Munci, age., s.172.

14 ÖZBUDUN, age, s.73.

15 ÇETİN, age., s.479.

hiyerarşik ilişkiler kurarlar¹⁶. Komünist ve faşist parti örneklerinde olduğu gibi bu partiler, üyelerinin parti ve ideolojiye olan bağlılıklarını en üst düzeye çıkarmalarını isterler. Bu nedenle parti ile üyeleri arasındaki bağlar sıkıdır ve en alt kademeden en üst kademeye kadar tek bir beden gibi hareket etmeyi amaçlar¹⁷. Partiye sadakat esastır. Parti üyeleri gündelik yaşamlarındaki bütün faaliyetleri partinin denetimi altındaki çeşitli sosyal kurumlar ve partiye bağlı örgütler aracılığıyla yürütürler. Kamusal alanı olduğu gibi özel alanı da düzenlemeyi hedefleyen bu partiler, aile üyelerinin de partinin çeşitli organlarında görev almasını talep ederler. Bu yönüyle toplumsal ve gündelik hayatı kontrol edecek mekanizmalar geliştirirler. Bu partiler, üyelerine, parti ideolojisini bir tür yaşam rehberi olarak benimsetmeyi hedefler. Bu partiler, sahip oldukları katı ideolojileri dolayısıyla hem özel hem de kamusal alanı, hem maddi hem de fikri hayatı kontrol altına almaya çalışırlar¹⁸.

Sosyal bütünleşme partilerinin diğer bir alt kategorisi olan demokratik bütünleşme partileri, bireysel temsil partileri ve topyekün bütünleşme partilerinin ara bir kategorisidir. Üyeleriyle kurmuş olduğu ilişkiler topyekün bütünleşme partilerinden zayıf; buna karşın, bireysel temsil partilerinden ise güçlüdür. Demokratik bütünleşme partileri, siyasal olarak sınıfsal, dinsel, etnik grup hakları gibi farklı toplumsal meseleler için biraya gelen üye yapısına sahiptir. Temel amacı seçimlere katılmak olmayan bu partiler, esas olarak, toplumsal tabanın siyasal dünya görüşlerini siyasetin merkezine taşımayı hedefler. Demokratik bütünleşme partilerinde ideoloji katı ve sert kurallara bağlı olmasa da, parti disiplini ve sistematik bir dünya görüşü hakimdir¹⁹. Sosyalist partiler, Katolik partiler ve çeşitli etnik kimlik temelli partiler bu parti tipolojisine yakın özellikler göster-

16 ÖZBUDUN, age., s.74.

17 KAPANİ, age., s.173.

18 ÖZBUDUN, age., s.74.

19 Age., s.76.

mektedir.

Hepsini Yakala Partileri

Otto Kircheimer tarafından “*Batı Avrupa Parti Sistemlerinin Dönüşümü*” adlı çalışmasında geliştirdiği “hepsini yakala partileri” tipolojisi seçimlerde mümkün olan en çok sayıda insanın desteğini elde etmeyi amaçlayan partileri nitelendirir²⁰. Partilerin kitleleşme güdüsüyle ideoloji ve örgütsel yapılarında meydan gelen esneklik, hepsini yakala partilerinin oluşumunda merkezidir. Bu partilerin ideolojik olarak müphem ve örgütsel olarak gevşek olmalarındaki temel amaç en yüksek oyu olmak, seçimleri kazanmak ve iktidarı elde etmektir²¹.

Özellikle ikinci dünya savaşı sonrası dönemde uygulamaya konulan sosyal refah devleti uygulamaları ile birlikte sınıf partilerinin siyasal sistemdeki azalan etkinliği ve değişen sınıf yapısı partilerin toplumsal grupların tamamına yönelik politikalar oluşturmasına neden olmuştur. Bu sebeple hepsini yakala partileri seçimlerde en yüksek oyu almayı hedeflediğinden ulaşabileceği en yüksek seçmen kitlesine ulaşmayı hedefleyen bir yapıya sahiptir²². İdeolojik olarak kapsayıcı ve katı olmayan bir siyaset izlemektedir. Diğer parti tipolojilerinde görüldüğü gibi ne belirli bir toplumsal sınıfa, ne de etnik ve dinsel gruplara yönelik politikalar üreten parti tipi değildir. Üyelerini, geniş toplumsal kesimlerden oluşturmayı hedeflediğinden ideolojik olarak esnek ve pragmatik özellikler göstermektedir. Geniş kesimlerle buluşma isteği parti örgütünün zayıf özellikler sergilemesine neden olmuştur. Hepsini yakala partileri ihtiyaç duyduğu finansmanını çıkar gruplarından elde et-

20 KIRCHHEIMER Otto, “The Transformation of the Western European Party Systems”, in Joseph LaPalombara and Myron Weiner (ed.), *Political Parties and Political Development*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1966.

21 ÖZBUDUN Ergun, *Türk Siyasal Hayatı*, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2010. s.80.

22 HEYWOOD, age., s.322.

mektedir. Bu nedenle esnek bir üye aidatı sistemi vardır.

Seçimlere Dönük Profesyonel Partiler

Seçimlere Dönük Profesyonel partiler kavramı Angelo Panebianco tarafından değişen parti yapılarını tanımlamak için kullanılmaktadır²³. Bu parti kitle ve kadro partilerinin karakteristik özelliklerinden oldukça farklıdır. Profesyonel partiler, üyelerinin gönüllü çalışmaları yoluyla değil parti organlarında ücret karşılığı çalışan profesyoneller aracılığıyla siyasi faaliyetlerini organize ederler. Seçimlere yönelik çalışmalar yürüten bu profesyoneller, artan seçim maliyetleri nedeniyle en düşük bütçeyle en verimli sonuç elde etmeyi amaçlamaktadır. Parti adaylarının profesyonellerin tavsiyelerine uygun bir imaj oluşturması beklenmektedir. Seçim dönemlerinde iletişim uzmanları, siyasi danışmanlık şirketleri, reklam danışmanları, kamuoyu araştırma şirketleriyle birlikte hareket ederek kendi politik programlarını dayatmak yerine seçmenin taleplerine uygun siyasalar belirlemeyi amaçlarlar²⁴. Profesyonel partiler bu açıdan ideolojik olarak dar bir çevreye hitap etmek yerine, mümkün olan en çok oyu almayı hedeflediklerinden esnek bir ideolojik yapıya sahiptirler. Bu partiler toplumun tümüne yönelik oluşturdukları politikaları bir tür ticari ürün, seçmenleri de onların politikalarını satın alacak müşteri olarak görmektedirler²⁵. Bu partiler seçim veya parti faaliyetleri için gerekli olan parasal kaynağı çıkar grupları ve kamu fonları aracılığıyla karşılamaktadır.

Hareket Partileri

Hareket partileri kavramı, çağdaş dünyada meydan gelen politik değişimlerin neden olduğu sorunlara kar-

23 PANEBIANCO, Angelo, *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge: Cambridge University Press. 1988. s. 262-267.

24 ÇAĞLA Cengiz, *Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi*, Omnia Yayınevi, İstanbul 2010. s.105.

25 ÇAĞLA, age., s.105-106.

şı örgütlenen, farklı ajandalara sahip hareketlerin, siyasal partiler biçiminde örgütlenmeleri ile ortaya çıkan partileri tanımlamaktadır. Parti ve hareket kavramlarının bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkan bu partiler, din temelli hareketlerin, milliyetçilik temelli hareketlerin, etnik temelli hareketlerin, ekoloji temelli hareketlerin ve cinsiyet temelli hareketlerin kurumsallaşmasıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle Batı Avrupa'da iki tip hareket partileri ortaya çıkmıştır. İlki özgürlükçü sol partiler, ikincisi ise post-endüstriyel aşırı sağ partilerdir. Toplumsal hareketlerin partileşme sürecine en iyi örnek sol siyasetin ekolojik yorumuna dayanan Almanya'daki Yeşiller Partisi ve aşırı sağın temsil edildiği Avusturya'daki Özgürlük Partisi'dir. Özgürlükçü sol partiler, tutumlar açısından post-materyalist, ideolojik katılığı olmayan, katılıma açık, gruba üyeliğin engellenmediği, merkezi örgütlenme ve liderliğin zayıf olduğu (hatta reddedildiği) parti tipleridir²⁶. Post-endüstriyel aşırı sağ partiler ise politik yönetim (demokrasi/ otoriterlik), sosyal dışlanma (çok kültürlülük; göç ve göçmen kültürü), milliyetçilik (Avrupa Birliği'nin de entegrasyonu), ahlaki gelenekselcilik (aile, kadın, üreme hakları), ekonomik dağılım ve yönetim sorunları gibi konulardaki bakış açılarına ve takındıkları tutuma göre farklı özellikler göstermektedir²⁷. Bu partiler genel olarak post-endüstriyel toplumun neden olduğu değişimlere radikal bir karşı çıkış olarak ortaya çıkmışlardır. Yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtlığı aşırı sağın temelini oluşturmaktadır. Aşırı sağ partilerde lider, faşist parti örneklerinde olduğu gibi tartışılmaz bir niteliğe sahiptir.

Kartel Partiler

Richard S. Katz ve Peter Mair'in ortaya attığı kartel par-

26 GUNTHER Richard and DIAMOND Larry, 'Species Of Political Parties: A New Typology', *Party Politics*, 2 (2003), p.189.

27 KITSCHOLT Herbert, "Movement Parties", *Handbook Of Party Politics*, Richard S. Katz & William Crotty (eds), Sage Publications, London 2006, p.286.

ti tipolojisi esas olarak siyasal partiler ve devlet arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Katz ve Mair, 1970'lerden itibaren Batı Avrupa partilerinde ortaya çıkan bu modeli kadro partisi, kitle partisi ve hepsini yakala partisi gibi parti tiplerinden farklı özelliklere sahip örgütsel yenilik olarak görmektedir²⁸. Kartel partiler kavramı merkez-sağ/sol partilerin devletin organlarıyla ilişkilerindeki yakınlıkları, iktidara dönüşümlü olarak gelmeleri, devlet tarafından finanse edilmeleri ve başka grupların bu olanaklardan yararlanmasını engellemeleri anlamında "kartel" oluşturmalarını tanımlamak için kullanılmaktadır²⁹. Kartel partiler, meslek olarak siyaset, sermaye yoğun, devlet sübvansiyonlarına bağımlı, partilerin devletin parçası ve ajanı haline gelmesi gibi özelliklere sahiptir³⁰. Kartel partiler, geniş kitlelere yönelik politikalar oluşturan, üye bağlılığının zayıf olduğu, seçim dönemlerinde büyük miktarda kampanya harcamaları yapan ve örgütsel yapısı kırılğan olan partileri nitelemektedir. Kartel partiler, parti ile üyeleri arasındaki bunalımın sonucunda ortaya çıkmışlardır. Parti örgütü ve üyeleri arasında ortaya çıkan güven bunalımı, üye yardımları ile işleyen parti yapısının çözülmesine ve zamanla partinin, üyelerin aidatlarına bağımlı olma durumundan kurtulma isteğinden kaynaklı olarak devlet yardımlarına yönelmesine neden olmaktadır. Partilerin devlet yardımları yoluyla faaliyetlerine devam etmek istemeleri, ilerleyen zamanda, partilerin devlet bağımlı bir yapıya bürünmelerine neden olmaktadır. Aynı zamanda devlet yardımlarını alma isteği siyasal partilerin yasal mevzuatlara uygun örgütlenme durumunu ortaya çıkardığı gibi partileri kendi amaçlarından kopararak devletin kurumsal kimliğini temsil eden yarı resmi kurumlara dönüştürmüştür. Bu partiler üyeleriyle olan bağlarındaki zayıflama nedeniyle zamanla devlet bağımlı bir yapıya bürünerek sivil toplum arasında-

28 KATZ Richard S. ve MAIR Peter, "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party", Party Politics, 1/1 (1995) p.17.

29 ÇAĞLA, age., s.106.

30 KATZ and MAIR, age, s.18.

ki tarihsel konumlarını devlet lehine değiştirmek gibi bir sonuçla karşı karşıya kalmışlardır.

İdeolojilerine Göre Parti Tipolojileri

Liberal ve Muhafazakar Partiler

19. yüzyılda ortaya çıkan liberal ve muhafazakar ideolojiye sahip partilerdir. Temel amaç kitlelerin örgütlenmesinden daha ziyade küçük bir elit topluluğu bir araya getirmektir. Bu nedenle üye sayısını arttırmak gibi amaçlara sahip değillerdir. Bu partiler özellikle Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi dar bir çevreye dayanan ve adem-i merkezîyetçi komiteler şeklinde örgütlenen siyasal partileri nitelemektedir³¹. Seçimlere dönük politikalar üreten bu partiler, örgütsel olarak zayıf ve esnek bir yapıya sahiptirler. Bu partiler üyelerinin ideolojik eğitimine önem vermedikleri gibi gündelik yaşamlarını denetleme gibi bir amaca sahip değillerdir.

Sosyalist ve Komünist Partiler

Sosyalist ve komünist partiler 19. yüzyılda ortaya çıkan sanayileşme, kentleşme gibi büyük toplumsal dönüşümlerin neden olduğu kitle hareketlerine yön vermeyi amaçlayan siyasal partileridir. Bu açıdan kitle partilerinin ilk örneklerini sosyalist partiler oluşturmaktadır³². Sosyalist partiler, geniş kitleri örgütlemeyi hedefleyen örgütsel yapıya sahiptirler. Parti, üyelerinin aidatları yoluyla faaliyetlerini yürütmektedir. Sosyalist partiler, üyelerinin sayısı ve aidatların toplanmasını olanaklı kılacak örgütsel yapıya sahiptir. Bu nedenle parti içerisinde, yönetici bir sınıf ve bürokratik eğilimler ortaya çıkar. Sosyalist partilerde, kongreler, ulusal komiteler, konseyler, bürolar ve sekreterlikler şeklindeki örgütlenme yapılarından dolayı liderliğin etkisi sınırlıdır. Parti, bütün işleyişini seçimler yoluyla gerçekleştirir.

31 DUVERGER, age, s.33.

32 ÖZTEKİN Ali, Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2007. s.87.

tirdiğinden teoride demokratik, pratikte ise oligarşik özellikler sergilemektedir³³. Sosyalist partiler seçimlere dönük faaliyetlerinin yanı sıra, üyelerinin ideolojik eğitimini ve siyasal bilinçlenme faaliyetlerini de merkeze alan örgütsel yapıya sahiptirler.

Sosyalist partilerle benzer özellikler göstermekle birlikte komünist partilerde disiplin ve merkezîyetçilik daha fazla görülür. Bu nedenle, örgütlenme yapısı olarak merkezin, parti organları üzerinde etkin denetimi söz konudur. Komünist partilerde, bütün parti organları seçimle iş başına gelmesine karşın, merkezin ve liderliğin etkinliği hakimdir. Komünist partilerin temel amacı, toplumsal ve siyasal devrimi olanaklı kılacak siyasal faaliyetler yürütmektir. Bu nedenle seçimler öncelikli amaç değildir. Üyelerinden kamusal ve özel hayatlarının tümünü partiye adanmaları, partiye ve liderliğe karşı ideolojik bağlılıklar geliştirilmesi beklenir³⁴. Bu sebeple 20. yüzyıldaki birçok komünist parti, aşırı bürokratik bir yapının oluşmasına neden olan örgütlenme modelini ortaya koymuşlardır.

Faşist Partiler

Faşizmin siyasal bir ideoloji olarak ortaya çıkması sonrasında farklı ülkelerde faşist ideolojiyi temel alan siyasal partiler kurulmuştur. Faşizm, temelde organik olarak bir araya gelmiş milli topluluk fikrini esas almaktadır. Faşizm, bireyin devlet tarafından tam anlamıyla kuşatıldığı, ödev, şeref, kahramanlık gibi öğeleri kullanan ve ait olduğu ırkın menfaatlerini her şeyden üstün tutan ve lidere itaati merkeze alan bir ideolojidir³⁵. Faşist partiler, 20. yüzyılda İtalya, Almanya ve İspanya ortaya çıkan ırk üstünlüğünü savunan siyasal partileri nitelemek için kullanılmaktadır. Komünist partilerle benzer özellikler taşımakla birlikte

33 DUVERGER, age, s.34.

34 age, s.35.

35 HEYWOOD Andrew, Siyasi İdeolojiler, BB101 Yayınları, Ankara 2018. s.233.

ideolojik katılığa sahip lider merkezli bir örgütlenme yapısına sahiptirler³⁶. Faşist partiler, aşırı merkezizettir. Katı bir örgüt yapısı olan bu partiler üyeleri üzerinde disiplin ve kontrol mekanizmaları geliştiren, yukarıdan aşağıya hiyerarşik örgütlenme yapısına sahip, üyelerinin adanmışlığı üzerine kurulu partilerdir. Parti liderinin kararları hiçbir tartışmaya gerek duyulmadan uygulanır. İdeolojik olarak devleti kutsayan ve ırkı merkeze alan faşist partiler toplum üzerinde etkin bir siyasal denetim kurmayı amaçlarlar. Kamusal ve özel hayatın tümü üzerinde denetim sağlamayı hedefleyen totaliter bir ideolojiyi savunmaktadır.

Parti Tipolojileri Bağlamında Türkiye’de Siyasal Partilerin Değerlendirilmesi

Türkiye’de siyasal partilerin gelişim seyrine bakıldığında, özellikle, çok partili yaşama geçişle birlikte siyasal parti sayısında önemli bir artış ortaya çıkmıştır. Siyasal partilerin sayısındaki artışla birlikte örgütsel yapısı, ideolojik dünya görüşleri, üyeleriyle kurmuş olduğu ilişkiler, finansman kaynakları, seçim politikaları ve aday profilleri açısından birbirinden farklı özellikler sergileyen birden farklı siyasal parti örnekleri görülmektedir. Siyasal partiler tipolojileri, kavramsal ve analitik modellere dayandığından saf haliyle bir tipolojiye uygun parti örneği bulmak oldukça zordur. Buna karşın ideal tipler olarak siyasal parti tipolojileri siyasal partilerin nasıl işlediği sorusuna sınırlıda olsa cevaplar üretmektedir. Türkiye’deki siyasal parti tipolojilerine de bakıldığında tek bir tipoloji tarafından açıklanması mümkün olmayan farklı özelliklere sahip parti yapısının hakim olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye’de siyasal partiler, mevcut parti tipolojileri üzerinden değerlendirildiğinde genel olarak, kadro ve hepsini yakala partilerinin yaygın olduğu, aynı zamanda bazı

36 ÖZTEKİN, age, s.91.

partilerin kartel parti özellikleri gösterdiği söylenebilir. Üyelerinin dar kadrolardan oluştuğu, seçim dönemlerinde faaliyet yürüten ve kitlesel olmayan özellikleri nedeniyle kadro partisi tipolojisi ve toplumsal grupların tümünü hedefleyen yaklaşımları, seçimlerde en yüksek oyu alma hedefi, katı olmayan örgütsel ve ideolojik yapısıyla hepsini yakala partisi ve devlet yardımlarına bağımlı olma durumu nedeniyle kartel parti tipolojisi Türkiye'deki partileri açıklamaktadır. 1950 sonrası çok partili hayata fiili geçişle birlikte siyasal kampın iki ana partisini oluşturan CHP ve DP örgütsel yapıları, ideolojik konumları, üyeleriyle kurmuş oldukları ilişkiler, parti finansmanı açısından kadro partisi örneğine uygun özellikler göstermektedir³⁷. Buna karşın seçimde en yüksek oyu alma, toplumun tümüne yönelik siyasal politikaları üretme hedefleri nedeniyle de hepsini yakala parti tipolojisinin bazı özelliklerini sergilemektedirler. Türkiye'de örgütsel olarak kitle partisi tipolojisini ilk defa görebileceğimiz parti Refah partisidir³⁸. Refah Partisi üyelerinin aidatlarına dayanan, geniş kitlelerle irtibat kuran, elitist olmayan parti örgütlenmesine sahip, şubeler şeklinde örgütlenmiş, ideolojik ve örgütsel yönleri güçlü, merkez ve yerel arasındaki bağların güçlü, niceliği merkeze alan ve geniş toplumsal tabana yönelik politikalar üreten yapısı nedeniyle kitle partisi örneğini uygun özellikler göstermektedir. Buna karşın Türkiye örneğinde ideal tip olarak kitle partisi örneğini görmek mümkün değildir. Bunun temel nedeni üyeliğin sadece bir formalite olması, üyelik aidatlarının çoğu zaman toplanamaması ve üyelerin siyasal bilinçlerini geliştirmeye yönelik ideolojik eğitimlerin çok sınırlı olmasıdır.

Türkiye'de seçimlere dönük profesyonel parti örneğini

37 DUVERGER Maurice, Siyasal Partiler, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974. s.108.

38 ÖZBUDUN Ergun, Türk Siyasal Hayatı, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2010. s.114.

en iyi Genç Parti temsil etmektedir. Genç Parti ne kadro partisi ne de kitle partisinin örgütsel özelliklerini sergilemektedir. Seçime dönük olarak kurulan, üyelerinin ücret karşılığı siyasal faaliyetlere katıldığı, en düşük maliyetle en yüksek oyu almayı hedeflemesi, aday profillerinin ve seçim çalışmalarının profesyonelle tarafından belirlendiği, ideolojik olarak esnek olması ve en yüksek oyu elde etmeye yönelik tutumu nedeniyle Genç Parti seçimlere dönük profesyonel parti özelliklerini sergilemektedir. Genç Parti diğer bir yönüyle lider merkezli bir parti özelliği sergilemektedir. Genç Parti liderin partinin finansmanı için gerekli olan parasal kaynağı sunduğu, iktidarın liderin siyasal karizmasına verilmesi, seçim dönemi vaatlerinin seçmenler tarafından satın alınacak ürünler olarak sunulması ve partinin siyasal ömrünün liderin kazanması veya kaybetmesine bağlı olması nedeniyle lider merkezli bir siyasal parti özellikleri göstermektedir. Öyle ki 3 Kasım 2002 genel seçimleri sonrası % 7,25 oy oranıyla önemli bir başarı elde etmiş fakat % 10'luk ülke barajı nedeniyle mecliste temsilci elde edememiştir. Daha sonraki süreçte parti lideri Cem Uzan hakkındaki iddialar nedeniyle yurtdışına kaçması Genç Partinin siyasal serüveninin sonuna neden olmuştur.

Türkiye'deki parti yapılarını açıklamak için diğer önemli tipoloji hepsini yakala partileridir. Hepsini yakala parti tipolojisi ikinci dünya savaşı sonrası sınıf temelli partilerin azalan etkinliği nedeniyle toplumun tamamına yönelik politikalar oluşturma amacına yönelik olarak ortaya çıkmışlardır. Türkiye açısından değerlendirildiğinde 1980 öncesi süreçte sağ ve sol ideoloji şeklinde konumlanan siyasal partiler 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası darbe koşullarının da zoruyla değişime uğramışlardır. 1983 seçimlerinde ülke genelindeki aldığı % 45,1'lik oy oranıyla Anavatan Partisi (ANAP) ideolojik kapsayıcılığı, en yüksek seçmen kitlesine ulaşmayı hedefleyen politikaları ve liderin ön plana çıkarılmış olması nedeniyle hepsini yakala parti tipolojisini yansıtan özelliklere sahiptir. Hepsini yakala parti

örneğine uygun özellikler gösteren diğer bir parti 2002 genel seçimlerinde % 34,4'lük oy oranı ile iktidar partisi konumuna gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. Parti ideolojik olarak kendisini "muhafazakar demokrat"³⁹ olarak tarif etmekle birlikte toplumun farklı kesimlerinden aldığı oyları, finansmanını özel kişilerden sağlamasıyla ve liderin siyasetin merkezinde olduğu örgütsel yapısıyla hepsini yakala parti tipolojine uymaktadır.

Partilerin açıklanmasında kullanılan diğer bir tipoloji olan kartel parti yaklaşımı Türkiye'deki siyasal partilerin açıklanmasında ortak bir zemini oluşturmaktadır. Bir bütün olarak siyasal partiler faaliyetleri için gerekli finansman ihtiyaçları nedeniyle devlet bağımlı bir yapıya bürünmüşlerdir. Bu nedenle Türkiye tarihindeki büyük partilerin genel eğilimini açıklayan kartel parti tipolojisi siyasetin meslek olarak görülmesini, sermaye yoğunluklu bir yapıya bürünmesini, partilerin devlet yardımına bağımlı olmalarını ve partilerin devletin kurumsal kimliğini temsil eden yarı resmi kurumlara dönüşmesini beraberinde getirmiştir.

Sonuç

Modern demokrasilerde siyasal partiler temsil mekanizmasının ve siyasal yaşamın vazgeçilmez kurumlarıdır. Demokrasinin siyasal partilerle bu denli özdeşleşmiş olması siyasal partilerin bilimsel olarak incelenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi alanında siyasal partileri ve siyasal sistemleri ele alan yoğun bir literatür vardır. Bir siyasal sistemde partilerin yapısı o siyasal sistemin demokratik standartlarını ve kurumlarının nasıl işlediğini anlamamıza olanak sağlayan bir yönü vardır. Bu açıdan siyasal partilerin sınıflandırılması bir tür ideal tip mantığı uyarınca yapıldığından her zaman gerçeklikle zorunlu bir ilişkisi olmayabilir.

39 AKDOĞAN Yalçın, AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi, Alfa Yayınları, İstanbul 2004. s.12.

Siyasal parti tipolojileri ideal tipler olarak mevcut partilerin kavramsal ve analitik açıklanması açısından elzem olsalar da saf haliyle tek bir parti tipolojisine uygun partilere rastlamak oldukça zordur. Siyasal partilerin sınıflandırılması partileri yapıları, işlevleri ve ideolojileri açısından basite indirgeme riskiyle karşı karşıyadır. Bu açıdan bakıldığında parti tipolojileri oluşturmak partilerin zaman içindeki değişimini görmeyi zorlaştırmakla birlikte, partilerin diğer partilerle olan benzerlik ve farklılıklarını görmemizi sağlamaktadır. Parti tipolojilerinin bir diğer handikabı kürenin belirli bir coğrafyasında ortaya çıkan belirli bir parti tipinin kürenin tamamında hakim olan evrensel bir norm olarak görülmesidir. Bu nedenle parti tipolojilerini bir tür her şeyi açıklayan “maymuncuk” olarak görmek oldukça sakıncalıdır.

Kaynakça

- AKDOĞAN Yalçın, AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
- ÇAĞLA Cengiz, Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi, Omnia Yayınevi, İstanbul 2010.
- ÇETİN Halis, Siyaset Bilimi, Orion Yayınevi, Ankara 2015.
- DUVERGER Maurice, Siyasal Partiler, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974.
- GIDDENS Anthony, Sosyoloji, Kırmızı Yayınlar, İstanbul 2012.
- GUNTHER Richard ve DIAMOND Larry, 'Species Of Political Parties: A New Typology', Party Politics, 2 (2003), s. 167-199.
- HEYWOOD Andrew, Siyaset, Adres Yayınları, Ankara 2013.
- HEYWOOD Andrew, Siyasi İdeolojiler, BB101 Yayınları, Ankara 2018.
- KAPANİ Munci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara 2003.
- KATZ Richard S. and MAIR Peter, "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party", Party Politics, 1/1 (1995), s. 5-28.
- KIRCHHEIMER, Otto, "The Transformation of the Western European Party Systems", Political Parties and Political Development, Joseph La Palombara & Myron Weiner (ed.), NJ: Princeton University Press, Princeton 1966, s. 177-200.
- KITSCHOLT Herbert, "Movement Parties", Handbook of

Party Politics, Richard S. Katz & William Crotty (ed.), Sage Publications, Londra 2006, s.278-288

NEUMANN Sigmund, "Towards a comparative study of political parties", Modern Political Parties, Sigmund Neumann (ed.), University of Chicago Press, Chicago 1956, s. 395-421.

ÖZBUDUN Ergun, Siyasal Partiler, Sevinç Matbaası, Ankara 1974.

ÖZBUDUN Ergun, Türk Siyasal Hayatı, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2010.

ÖZDEMİR Eylem, ATILGAN Gökhan, "Siyasal Partiler". İçinde Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler ve Disiplinler Arası İlişkiler, Yordam Yayınlar, İstanbul 2014.

ÖZTEKİN Ali, Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitapevi, Ankara 2007.

PANEBIANCO Angelo, Political Parties: Organization and Power, Cambridge: Cambridge University Press 1988.